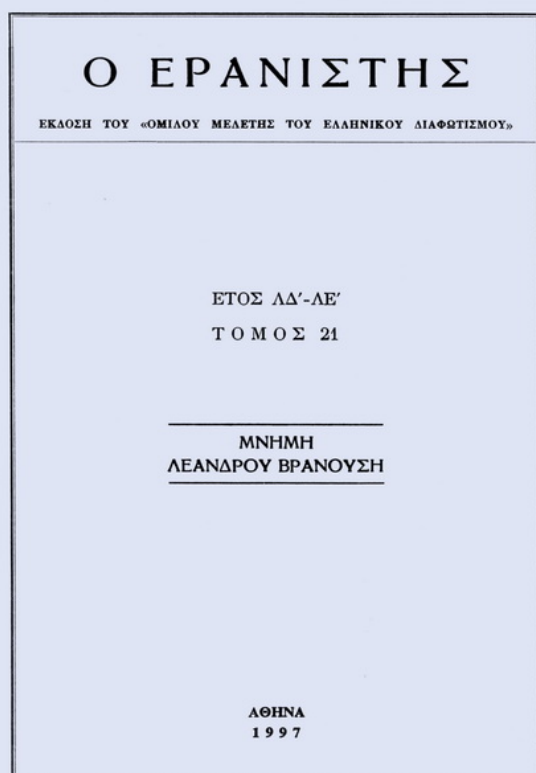

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Κωνσταντινουπολίτικα στιχουργήματα. «Η ωραία Μελομένη και ο διπρόσωπος εραστής Νικολάκης»

Πηνελόπη Στάθη

doi: [10.12681/er.221](https://doi.org/10.12681/er.221)

To cite this article:

Στάθη Π. (1997). Κωνσταντινουπολίτικα στιχουργήματα. «Η ωραία Μελομένη και ο διπρόσωπος εραστής Νικολάκης». *The Gleaner*, 21, 352–365. <https://doi.org/10.12681/er.221>

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

«Ἡ ὥραία Μελπομένη καὶ ὁ διπρόσωπος
ἐραστῆς Νικολάκης»

ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τοῦ Λέανδρου Βρανούση εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ μὴ λείπουν θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ στιχουργήματα, φαναριώτικα καὶ μὴ. Γιατὶ εἶναι σὲ ὅλους γνωστό, πόσο προσφιλὲς τοῦ ἦταν αὐτὸ τὸ κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ μὲ πόση μαεστρία τὸ χειριζόταν. Αὐτὸ καθιστᾷ ιδιαίτερα δύσκολη τὴν προσπάθειά μου νὰ προσεγγίσω ἓνα παρόμοιο θέμα, ἀφοῦ εἶναι σχεδὸν ἀκατόρθωτο νὰ μιμηθεῖ κανεὶς τὸ γλαφυρὸ του ὕφος καὶ τὴ συνδυαστικὴ του ικανότητα.

Παρουσιάζοντας στὴ σύντομη αὐτὴ ἀνακοίνωση κάποια κωνσταντινουπολίτικα στιχουργήματα τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰώνα, δανείζομαι τὰ λόγια τοῦ Λέανδρου Βρανούση ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ του στοὺς *Προδρόμους* τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, μὲ τὰ ὁποῖα χαρακτήριζε τὴ στιχομανία τῶν λογίων τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα.

«Ἡ νέα γενεὰ στίς ὄχθες τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Δούναβη, στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλλαδικοῦ καὶ τοῦ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ, καλλιεργεῖ τὴν εὐρυθμὴ ἐρωτικὴ στιχοπλοκία, ποὺ διαμορφώνει τὴ Φαναριώτικη ποίηση, αὐτὴν ποὺ ιδιαίτερα ἀγάπησε ἡ λόγια Μοῦσα τῶν τελευταίων δεκαδῶν τοῦ 18ου αἰώνα καὶ τῶν πρώτων μετὰ τὸ 1800 χρόνων. "Αβαθη αἰσθηματολογία, ἐξεζητημένη ἐπίδειξη πάθους, στιχουργικὰ παιχνιδίσματα, ἱκανὰ καὶ σὲ μικρὴ μονάχα δόση νὰ φέρουν ἀφόρητη πλησμονὴ στὸ σημερινὸ ἀναγνώστη [...] Σπάνιο νὰ βρῆκαν εἰς τὰ στιχουργικὰ αὐτὰ κατασκευάσματα ἀπλὸ καὶ εἰλικρινὲς τὸ πηγαῖο αἶσθημα. Οἱ χαμηλόφωνες ἐκμυστηρεύσεις ἄργησαν νὰ βροῦν τὴν ἐκφρασὴ τους. Εὐκόλα ὅμως κ' ἐντυπωσιακὰ εἶναι τὰ κραυγαλέα ἀναστενάγματα.»¹

Μιὰ τέτοια παρατήρηση, ὅχι τόσο ἐμπεριστατωμένη, τὴν εἶχε κἀναι πολὺ νωρίτερα βέβαια, περὶ τὸ 1820, ὁ Χρῦσανθος ἐκ Μαδύτων στὸ Θεωρητικὸ τῆς Μουσικῆς. Ἀναφερόμενος στὸν Πέτρο Πελοποννήσιο λέει ὅτι αὐτὸς μελοποιοῦσε ὅσους στίχους τοῦ ἐδίδοντο, «διότι ἐπεκράτει κατ'

1. Α. Βρανούση, *Οἱ Προδρόμοι*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 11. Ἀθῆναι 1957, σ. 7'.

ἐκείνον τὸν καιρὸν τοὺς εὐγενεῖς καὶ λογίους τοῦ ἡμετέρου γένους πνεῦμα στιχομανίαν».²

Ἐχοντας ὡς γνώμονα τὶς ἐπισημάνσεις αὐτὲς παρουσιάζω ἐδῶ τέσσερα δημιουργήματα τοῦ κωνσταντινουπολίτη συγγραφέα καὶ ἐκδότη Ἀναστασίου Πνευματικά.³

Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ πρώτου βιβλίου εἶναι:

*Ἡ ὥραία Μελομένη καὶ ὁ διπρόσωπος ἑραστής Νικολάκης.
Αἰήγησις ἀξιοπερίεργος παρασταίνουσα τὰ πάθη τοῦ ἔρωτος, μὲ ἱστορίας
καὶ τραγουνάκια μὲ τοὺς σκοποὺς τῶν, συντεθέντα καὶ ἐκδοθέντα
ὑπὸ Ἀ. Πνευματικά*

Τόπος ἐκδοσης εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ ἔτος τὸ 1849.⁴

Στὸ βιβλίο, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 64 σελίδες, ἐναλλάσσονται πεζὰ καὶ ἔμμετρα κείμενα καὶ ἀπὸ τὴν σελίδα 48, ὅπου τελειώνει πλέον ἡ θαυρά-
βρεχτη ἱστορία, ἀκολουθοῦν στίχοι διάφοροι στὸν ἔρωτα. Πρὶν διηγηθῶ
σύντομα αὐτὴ τὴν ἱστορία, παραθέτω τοὺς εἰσαγωγικοὺς στίχους γιὰ νὰ
μποῦμε στὸ ἐρωτικὸ κλίμα, τὸ ὁποῖο ὑπόσχεται ὁ τίτλος.

*Εὐχαριστεῖται ὁ καθεὶς τὴν ἄνοιξιν νὰ βγένη,
πρωτὶ εἰς τὸν περίπατον καὶ τὴν δροσιὰν νὰ πέρῃ.
Ὅπου φουσᾷ γλυκὸς αἴρ, τὰ ἄνθη λουλουδίζουν,
καὶ τὰ πουλάκια νόστιμα νὰ κελαῖδον ἀρχίζουν.
Μίαν ἀνγὴν ἀπὸ αὐταῖς ὄντας πρωτὶ ἀκόμη,
νέος ὥραϊος ἔκίνησεν ἀπὸ τὸ Σταυροδρόμι,
Νὰ ᾄδῃ ᾠδὴν τὸν περίπατον πρὸς διασκέδασίν του,
νὰ ἐγλεντίσῃ ὀλίγον τι, νὰ εὐφρανθῇ ἡ ψυχὴ του.*

2. Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Διρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*, ἐν Τεργέστη 1832, σ. 11.

3. Τὴν ἐκδοσὴ αὐτὴ παρουσίασαν οἱ Φίλιππος Ἡλιού, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. 1800-1863, Προσθῆκες-συμπληρώσεις», *Τετράδια Ἑργασίας* 4 (1983), ἀρ. 1296, καὶ Evangelia Baltà, *Karamanlidika, Additions (1584-1900)*, *Bibliographie Analytique*, Athènes 1987, σ. 27.

4. Σχετικὰ μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ μὲ τὰ ἄλλα δημιουργήματα τοῦ Ἀναστασίου Πνευματικά βλ. Α. Πολίτη, «Οἱ ῥίμες», ἔμμετρος ἀφηγήσεις περιστατικῶν», *Τετράδια Ἑργασίας* 15, *Ἡ Αἰὶκὴ λογοτεχνία στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη (19ος - καὶ ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ.)*, Ἀθήνα 1995, σ. 87. Ἄς προστεθεῖ ἐδῶ ὅτι μιὰ δευτέρη ἐκδοσὴ τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ ἔκανε ὁ Γεράσιμος Πεντάκης τὸ 1856: *Ἡ ὥραία Μελομένη καὶ ὁ ἑραστής τῆς Νικολάκης*, Ἀλεξάνδρεια, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰωάννου Μούσκου, 1856.

Εἰς τὴν περιδιάβασιν ἀπήντησε μιὰν νέαν
ἐλαμπεν ὡς τὸν ἥλιον, ἦτο πολὺ ὥραία.
Καθὼς τὴν παρατήρησεν ὁ νέος τὴν ὠρέχθη,
ἀμέσως εἰς τοῦ ἔρωτος τὸ δίκτυον ἐμπλέχθη.
Εὐθὺς τὴν διασκέδασιν ἄφησε κατὰ μέρος,
ἐνῶ εἰς τόσῃ συλλογῇ τὸν ἔβαλεν ὁ ἔρως.
Ἀκολουθεῖ κατόπιν τῆς, τὸ σπῆτι τῆς μανθάνει,
ἀμέσως ἔρως φωτιά εἰς τὴν καρδιάν του βάνει.

Ἡ ὥραία εἶναι ἡ Μελπομένη καὶ ὁ ἐρωτοχτυπημένος νέος εἶναι ὁ τσελεπή Νικολάκης, πού τὴν ἀγάπησε μὲ τὴν πρώτη ματιά καὶ τῆς ὁμολογοῦσε τὸν ἔρωτά του μὲ ραβάνια,⁵ γεμάτα στίχους ὅλο πάθος, τὰ ὅποια πηγαινόφερνε ὁ «δοῦλος» του. Ἀλλὰ καὶ ἡ Μελπομένη δὲν ἔμεινε ἀδιάφορη στὸν τόσο φλογερὸ ἔρωτα καὶ ἀνταποκρίθηκε μὲ παρόμοια ραβάνια, πού ἔφταναν στὰ χέρια τοῦ Νικολάκη μὲ τὴ βοήθεια τῆς «δούλης» τῆς. Τὸ ζευγάρι εἶχε καὶ σύντομες συναντήσεις, ὅσο τοὺς ἐπέτρεπε ὁ ὕπνος τῶν γονιῶν τῆς Μελπομένης! Ὁ Νικολάκης, ὅμως, μιὰ μέρα πού ἡ ἀγαπημένη του ἀρρώστησε καὶ «βλέποντας ὅτι ἡ στενοχωρία του ηὔξανε ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ Θεραπεῖα νὰ διασκεδάσῃ».⁶ Ἐκεῖ στὰ Θεραπεῖα,⁷ ἀντάμωσε ἕνα φίλο του, ὁ ὁποῖος εἶχε μιὰν ἀδελφή, τὴν Κατήγκω. Ἀρχισε λοιπὸν ὁ διπρόσωπος Νικολάκης νὰ ἀλησμονῇ τὰς ὑποσχέσεις ὅπου εἶχε δώσει εἰς τὴν Μελπομένην, καὶ ἀποφάσισεν ὅτι ἂν ἤθελε ἡμπορέσῃ νὰ καταπίσῃ τὴν Κατήγκω νὰ τὸν ἀγαπήσῃ, νὰ λατρεύῃ τὸν ἔρωτα καὶ μὲ τὰς δύο, ὥσως ἐπιτύχει νὰ στεφανωθῇ τὴν μίαν ἀπὸ αὐτὰς.⁸ Ἡ ὅλη ἱστορία τελειώνει ὅταν ἡ διπροσωπία τοῦ Νικολάκη γίνεται ἀντιληπτὴ καὶ ἀπὸ τίς δυὸ υποψήφιες νύφες καὶ ὁ ἐπίδοξος γαμπρὸς ἀπὸ τὴν λύπην, λοιπὸν καὶ τὴν ἐντροπὴν του, δὲν ἀπέρασεν ὁκτὼ ἡμέρας καὶ ἀναχώρησεν εἰς τὰς Ἀθήνας.⁹ Ὅσο γιὰ τὴν ὥραία Μελπομένη «μετ' ὀλίγον καιρὸν τὴν ὑπάν-

5. Τὰ ραβάνια εἶναι τὰ ἔμμετρα ὁμοιοκατάληκτα τμήματα τοῦ κειμένου.

6. *Μελπομένη...*, σ. 33.

7. «Τὰ Θεραπεῖα, ὧν ἡ ἐνοριακὴ ἐκκλησία τιμᾶται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἦσαν ἄχρι τοῦ 1821 τὸ θερινὸν ἐνδιαίτημα, τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐφ' ἡμῶν Γραικικῶν οἰκογενειῶν, καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἐξ αὐτῶν ἡγεμονεύσαντες τῆς Δακίας, ἐνταῦθα διήγον τὰς ἐν ἀπραγμοσύνῃ αὐτῶν ἡμέρας, καταναλισκόμενοι εἰς οἰκοδομὰς καὶ δενδροφυτείας, μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ὁθωμανῶν, οἵτινες, πρὶν κατασταθῶσι κοινὰ τὰ ἀτμόπλοια, δὲν ἐπεχωρίαζον εἰς τὰς ὑπὲρ τὸ Σωσθένειον Εὐρωπαϊκὰς τοῦ Βοσπόρου ἀκτὰς, ὡς ἀπεχούσας τοῦ κέντρου τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας». Σικαράτου Βυζαντίου, *Ἡ Κωνσταντινούπολις*, τ. Β', Ἀθήνησιν 1862, σ. 151.

8. *Μελπομένη...*, σ. 34, 36.

9. *Μελπομένη...*, σ. 47.

δρεψαν οί γονεῖς της με ἕναν νέον πολὺ καλλίτερον ἀπὸ τὸν Νικολάκη, με τὸν ὁποῖον ἀπέρασε ζωὴν εὐτυχεστάτην».¹⁰

Ἡ οἰκονομία τοῦ μυθιστορήματος θυμίζει αὐτὴν τοῦ *Ἑρωτος ἀποτελέσματα*.¹¹ Οἱ ἥρωες ἐκφράζουν τὸν ἔρωτα, τὸν πόνο, τὸν καημὸ, τὸ πάθος καὶ τὴν δυστυχία τους ὁ ἕνας στὸν ἄλλον με ραβδάσια, τῶν ὁποίων κομίστεις εἶναι οἱ «δοῦλοι» τους, καὶ γιὰ νὰ διασκεδάσουν τὴν ἀγωνία τους, ὅσο περιμένουν ἀπάντησιν, τραγουδοῦν τραγούδια σχετικὰ με τὴν περίστασιν. Ἐτσι καταγράφονται οἱ στίχοι 13 τραγουδιῶν, ποὺ παρεμβάλλονται στὴν κυρίως διήγησιν καὶ στὰ ὅποια περιέχονται ἐπικλήσεις στὸν ἔρωτα, πάθος, πόνοι καὶ στεναγμοί, ὕμνος στὰ κάλλη τῆς ὁμορφῆς ἀλλὰ καὶ μοιρολατρία. Οἱ ἀρχικοὶ στίχοι τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

- ὦ ἔρωτα ἐπίβουλε, ἀπατεῶν καὶ πλάνε, 4.¹²
- Πάθη καὶ πόνοι με τριγυροῦσι, 4.
- Τὰ μάτια σου θεά μου, με καίουν τὴν καρδιάν μου, 4.
- Σήμερον ἑλευθερώθικα ἑποῦ εἴμουν σκλαβομένος, 11-12.
- Ἐξαφνα ὥσάν κλέπτῃς ἔρωσ ὁ πονηρός, 12.
- Ποῖος ἄλλος ὅσάν ἐμένα εἶναι τώρα εὐτυχής, 13-14.
- Ἐὰν θελήσῃ ἡ τύχη μου διὰ νὰ ἀπολαύσω, 19-20.
- Ἐκεῖ ὅπου ἐφορίζουμουν σὲ μέγιστ' ἡσυχία, 22.
- Ποῖος ἄλλος δοκιμάζει τοὺς δικούς μου στεναγμούς; 30.
- Τί ὥρα δυστυχέστατη, τί μέρα λυπημένη! 32.
- Εἰς τὰ Θεραπιά ἡ τύχη ἠέλησε νὰ καταρτήσω, 35.
- Σήμερον πρέπει θλιβερὰ τὴν τύχη νὰ θρηνήσω, 37.
- Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἔμεινε ἔς τὸν κόσμον ἡμιστοσύνη, 46.

Τὰ στιχουργήματα ποὺ ἀναφέρονται ὡς τραγούδια, δυστυχῶς, δὲν ἔχουν ἐνδείξεις μουσικῆς (ῥυθμοὺς ἢ μακάμια) παρὰ μόνον σὲ δυὸ περιπτώσεις δηλώνεται ὅτι τὸ συγκεκριμένο τραγούδι τραγουδιέται με τὸ σκοπὸ κάποιου ἄλλου προφανῶς γνωστοῦ στοὺς ἀναγνώστες. Ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στὴ σελίδα 5 ὁ Νικολάκης τραγουδάει «Πάθη καὶ πόνοι με τριγυροῦσι» καὶ ὑπάρχει ἡ ἐνδειξη: «σκοπὸς εἰς τὸ Ἡ φύσις ἄρχισε κλπ.». Τὸ

10. *Μελομένη...*, σ. 47.

11. *Ἑρωτος Ἀποτελέσματα*, ἐπιμ. Mario Vitti, ἐκδόσεις Ὀδυσσεύς, Ἀθήνα 1989. Γιὰ τὴν μικτὴ μορφή αὐτοῦ τοῦ τύπου τῶν λογοτεχνημάτων βλ. καὶ Γιώργου Κεχαγιόγλου, «Ἀπὸ τὰ *Ἑρωτος ἀποτελέσματα* τοῦ Ι. Καρατζά ως τὸν Θέρεσανδρο τοῦ Ε. Φραγκοῦδης: στὶς ἀπαρχὲς τῆς Νεοελληνικῆς καὶ τῆς νεότερης Κυπριακῆς πεζογραφίας», *Σημεῖο* 4 (1996) 116-122.

12. Οἱ ἀριθμοὶ ποὺ ἀκολουθοῦν παραπέμουν σὲ ἀριθμὸ σελίδας.

ἴδιο παρατηροῦμε καὶ παρακάτω ὅταν στὸ τραγούδι «Τὰ μάτια σου θεά μου, μὲ καίουν τὴν καρδιάν μου», δηλώνεται ὅτι ὁ σκοπὸς εἶναι: «ὡς τὸν τάφον μου ἐπάνω».

Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου καὶ μεταξὺ τῶν σελίδων 48 καὶ 64 ὑπάρχουν ἐπτὰ τραγούδια ἑλληνικὰ ἐκτὸς μυθιστορήματος:

Ἔτερον εἰς τὸν ἔρωτα

Ὡ ἔρωτα σκληρότατε, διόλου δὲν μὲ λυπῆσαι, 48.

Τὸ παράπονον τοῦ ἐραστοῦ

Ποῖος μπορεῖ καὶ δύναται διὰ τὰ βαστάξι, 48-49.

Τὸ μαργιόλικο πουλάκι

Κάθε πρωτὸ ἕνα πουλὶ ἤρχετο ὡς τὸν πακτσέ μου, 49.

Εἰς διάφορα ὀνόματα (ἀκολουθοῦν 38 δίστιχα σὲ διάφορα γυναικεῖα ὀνόματα κατ' ἀλφάβητο)

Ἀνέστω, Ἀγγέλλω, Ἀνήτσα, Ἀνθή, Ἀργυρώ, Βασιλική, Βιολέτα, Γαρουφαλιά, Γιωργούλα, Δεσποινούλα, Δροσήτσα, Δημητρούλα, Ἐλέγκω, Ἐραστή, Εἰρήνη, Ζωήτσα, Ζαφείρα, Ζαμπέτα, Θεοδωρούλα, Θεανώ, Καλήτσα, Κατήγκω, Καλλιόπη, Κλεοπάτρα, Κασσάνδρα, Λοξάνδρα, Μαργιόγκα, Μερσυνιώ, Πηνελόπη, Σμαράγδη, Σοφή, Ταρσήτσα, Φρόσω, Φωτεινή, Ντουντού, Χρυσούλα, Χαρίζλεια, Χατζήρα 50-53.

Στὶς παρακάτω σελίδες δημοσιεύονται κι ἄλλα στιχοιργήματα:

Ἔτερον — Μπὶρ γιουζελέ μαῖλ ὀλτούμ,¹³ δὲν ἔχω ἡσυχίαν..., 53-54.

Ἔτερον — Ἐρωτας ἔχει παιχρίδια καὶ κεντρώνει μαῦρα φρούδια, 54.

Ἔτερον — Ἀφότου καὶ ἐμίσεψες ἕνα καλὸν δὲν εἶδα, 54.

Ἔτερον — Αὐτὸ τὸ ἄχ ὅταν τὸ πῶ τὸ στηῆθος μου ἀνιόνω, 55.

Ἡ παρῆκορος γυνή — Τώρα ἤβγε νέα μόδα, φουστανάκι ἀπὸ τζαν-φέσι,¹⁴ 55.

Στὴ σελίδα 58 καὶ ὑπὸ τὸν τίτλο «Τουρκικὰ» δημοσιεύονται τραγούδια μὲ τίς μουσικὲς ἐνδείξεις τῆς τουρκικῆς μουσικῆς.¹⁵

13. = Ἀγάπησα μιὰν ὁμορφη.

14. = τουρκ. canfes, περσ. can-fiza = μεταξωτὸ ὕφασμα, χωρὶς σχέδια, λεπτοῦφαντο, γυάλιστερό.

15. Γιά τὴν κατανόηση τῶν μουσικῶν ὅρων καὶ τῶν ἀντιστοιχιῶν τῶν μακαμιῶν μὲ τοὺς ἄλλους τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς βλ. Στεφ. Δομεστίκου, *Ἐρμηνεία τῆς Ἐξωτερικῆς μουσικῆς καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1843, σ. 14-43 (ἀναστατικὴ ἐκδόσις Κουλτούρα 1988), Ἰωάννου Γ. Ζωγράφου Κέϊβελη, *Μουσικὸν Ἀπάνθισμα (Μεδζμουαὶ Μακαμάτων) Διαφόρων ἁσμάτων*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1872, σ. 7'-14'.

Σαρκή ἀτξέμ ἀσιράν, ούσοὺλ ἀγήρ Σεμαγι
Μπιρ γκιουζελέ μπεντέ γκιουιούλ¹⁶..., 58. [*Bir güzele bende gönül...*]
Σαρκή περγιατή ἀραπάν, Ούσοὺλι Σοφιάν
Μπιρ ντιλπερί σεβέρηκεν μπιλμὲμ νὲ ὀλτοὺμ¹⁷..., 59. [*Bir dilberi se-*
veriken, bilmem ne oldum...]

Σαρκή Χουσεγινί, Ούσοὺλι Σεμαγι
Σεβτιτζεγίμ ἀσκηρά ὀϊλετιρ ἀμάν,¹⁸ 60. [*Sevdiceğim aşkına öyle-*
dir, aman...]

Νέα Ὁθωμανικά κωτσάκια.¹⁹
Μπουργαζήν ἀλτηντά νταγλάρ,²⁰ 61. [*Burgazın altında dağlar...*]
ἔτερον
Ταμπουράμ τσαλά τσαλά, ἀμὰν σέντε,²¹ 61-62. [*Tamburam çala,*
çala, aman sende...]

ἔτερον.
Κιοτσεή ἀλτήμ κατσακτὰν νερί,²² 61-62. [*Köçeyi aldım kaçaktan*
nehni...]

Ὁθωμανικοί Μανέδες

Γιαρὴ γιανήκ κεστὴ ὀμρούμ,²³ 62-63. [*Yarı yarık geçti ömrüm...*]

Σὲ ἔρευνα, πὺ ἔγινε στὶς ἀνθολογίες τραγουδιῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, δηλαδὴ στὴν *Εὐτέρπη* τῶν Θεοδώρου Φωκαέως καὶ Σταυράκη Βυζαντίου τοῦ 1830, στὴν *Πανδώρα* τοῦ Παπᾶ Παράσχου Φωκαέως, Κωνσταντινούπολη 1843, καὶ στὴν *Ἀρμονία*, Κωνσταντινούπολη 1848, δὲν βρέθηκε κάποιο τραγούδι κοινὸ μὲ αὐτὰ τοῦ Πνευματικά. Ἀλλὰ καὶ στὶς παλιότερες γνωστὲς συλλογὲς τραγουδιῶν, χειρόγραφες καὶ δημοσιευμένες, δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἐρευνάς μου κάποιο ἀπὸ αὐτὰ τὰ τραγούδια.²⁴

16. = Ἡ καρδιά μου εἶναι σὲ μιὰν ὁμορφῇ...

17. = Ἐνῶ ἀγαποῦσα μιὰν ὁμορφῇ δὲν ξέρω τί μοῦ συνέβη...

18. = Ἀγαπημένη μου, στὸν ἔρωτά σου εἶναι ἔτσι, ἀμάν...

19. Κωτσάκια ἢ κοτζάκια ἢ κοτσάκια = δίστιχα ἀσμάτια συνήθως ἐρωτικά, λιανοτραγουδιὰ. Ἐμμ. Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας*, τ. Η', σ. 308, Θεσσαλονίκη 1982.

20. = Τὰ βουνὰ κάτω στὴν Ἀντιγόνη (ἔνα ἀπὸ τὰ Πριγκιπὸννησα).

21. = Παίζοντας συνεχῶς τὸν ταμπούρά μου, ὡς καὶ σύ...

22. = Πῆρα στὰ κρυφὰ τὸν χορευτὴ τὸ νὰζιάρη...

23. = Ἡ ζωὴ μου πέρασε μισοκαμένη...

24. Ἀντεία Φραντζῆ, *Μισμαγιά, Ἀνθολόγιο φαναριώτικης ποίησης κατὰ τὴν ἔκδοσιν Ζήση Λαούτη (1818)*, Ἀθήνα, Βιβλ. Ἑστία, 1996, σ. 256-282, χφ. Μ. Βατοπεδίου 1428.

Ὁ Πνευματικός, ὥστόσο πρέπει νὰ γνῶριζε καλὰ τὸ Ἑρωτος Ἀποτελέσματα καὶ νὰ ἐπηρεάσθηκε ὅχι τόσο ἀπὸ τὴν πλοκή, ὅσο ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ ἔργου. Στιχοπλόκος ὅπως ἦταν, ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ πεζοῦ μὲ τὸ στιχοῦργημα τοῦ ταίριαζε ἀπόλυτα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διάρθρωση ὅμως, ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσει τὸ πρότυπό του μὲ τὶς τρεῖς ἀνεξάρτητες ἱστορίες, πρόσθεσε μέσα στὴν κύρια διήγηση ἄλλη μία ἱστορία, ποὺ ἀναφέρεται στὸν Νίκανδρο καὶ στὴν Κλεοπάτρα, στὸν ἄτυχο ἔρωτά τους καὶ στὸ θλιβερό τους τέλος. Ἡ ἱστορία αὕτη παρουσιάζεται νὰ εἶναι καταγραμμένη σὲ βιβλίον ποὺ διαβάζει ὁ Νικολάκης, ὅταν δὲν τραγουδάει καὶ δὲν γράφει «ραβάνια». Στηρίζω τὴν ἄποψη γιὰ τὴ μακρινὴ μίμηση καὶ στὸ γεγονός ὅτι ὁ Πνευματικός ἐκδίδει τὸ Ἑρωτος Ἀποτελέσματα, τὸ 1864 στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔκδοση ἡ ὁποία δὲν ἔτυχε προσοχῆς (σὲ πρόσφατο βιβλιοπωλικὸ κατάλογο μάλιστα αὕτη ἡ ἔκδοση δηλώνεται ὅτι περιέχει πολλὰς ζυλογραφίας).²⁵

Στὴ συνέχεια θὰ παρουσιάσω μὲ συντομία τὰ ἄλλα τρία βιβλία τοῦ Ἀναστασίου Πνευματικά.²⁶ Τὸ δεύτερο βιβλίο Ὁ Βουλγαροφαναριώτης ἦτοι τὰ ἀπόκρυφα τῶν ἐρωτευμένων νέων καὶ νεανίδων. Μετὰ διαφόρων ἐρωτικῶν Γραικικῶν καὶ Τουρκικῶν νέων ἀσμάτων, συνταχθέντα ὑπὸ Ἀ. Πνευματικά, εἶναι ἔκδοση Κωνσταντινούπολης τοῦ 1853.²⁷ Ἡ μορφὴ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι τελείως διαφορετικὴ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 32 σελίδες καὶ εἶναι ὅλο γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους στίχους ἀλλὰ καὶ σὲ τροχαῖκους ὀκτασύλλαβους²⁸ ὅταν πρόκειται γιὰ τραγούδι. Τὸ βιβλίο διαιρεῖται σὲ δύο διαλόγους (α' σ. 11-16, β' 19-23) τοῦ συγγραφέα μὲ τὸν φίλον του Βούλγαρη (ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου Βουλγαροφαναριώτης) καὶ σὲ ὁλοκληρωμένα στιχοῦργήματα σχετικὰ μὲ τὰ ὅσα διαμείβονται μεταξὺ τῶν δυὸ φίλων.

25. Πρόκειται γιὰ τὸν κατάλογο τῆς 38ης Δημοπρασίας, 31 Μαρτίου 1995, τοῦ Βιβλιοπωλείου Σπανοῦ. Στὸν ἀριθμὸ 238 περιλαμβάνεται μέσα σὲ μιὰ συλλογὴ χαρακτηρισμένη ὡς «Συλλογὴ 16 σπανίων ποιητικῶν φυλλαδίων, δεμένα μαζί σὲ ἓναν τόμο».

26. Στὸν ἴδιον βιβλιοπωλικὸν κατάλογο καὶ στὸ ἴδιον λῆμμα σημειώνεται ἄλλη μιὰ ἔκδοση τοῦ Ἀναστασίου Πνευματικά, Ἡ διασκέδασις τῶν Νέων καὶ Νεανίδων, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1852.

27. Βλ. E. Balta, *Karamanlidika, Additions (1584-1900)*, Athènes 1987, σ. 44, καὶ Φίλιππου Ἡλιοῦ, «Νέες προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, 1800-1863», *Τετράδια Ἑργασίας* 10 (1988) 390.

28. Βλ. Samuel Baud-Bovy, «Ἐνας Φαναριώτικος στίχος: “Ὁ τροχαῖκος δεκαπεντασύλλαβος”», *Νέα Ἑστία* τχ. 1276 (1 Σεπτ. 1980) 1224-1226.

Ἔτσι στὸ τέλος τοῦ πρώτου διαλόγου ὑπάρχουν δύο στιχουργήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ δεύτερο εἶναι τραγούδι:

Ὁ ἐραστὴς πρὸς τὸ Σουλτανίδ
 Ἄφ' ὅτου ἐγεννήθηκα, κ' ἐφάνηκα στὴν σφαίρα, 16-17.
 Νέον ἄσμα τῆς Σουλτανίδος (σκοπὸς εἰς τὸ Μανιό).
 Μ' εἶχ' ἡ τύχη μου γραμμένον, ἐραστὴς σου γὰ γενῶ, 17-18.

Στὸ τέλος τοῦ δευτέρου διαλόγου βρίσκουμε τέσσερα στιχουργήματα:

Σταβροδρόμι²⁹
 Στὸ Σταυροδρόμ' ὁ ἔρωτας ἄπλωσε ταῖς ἀσπίδες, 23-24.
 Τσουπαλή³⁰
 Στὸ Τζονπαλή συνέπεσε καὶ ἤμουν μιὰν ἡμέρα, 24-25.
 Ἡ Ψωμαθιανὴ Σμαραγδίτσα
 Ἡ Σμαραγδίτσα ἦτονε ὅς τὰ Ψωμαθιά³¹ κολῶνα, 25-27.
 Ἐτερα
 Αἱ νέαις στὸ Πεσίκτασι³² συμβούλιον ποιῶσαν, 28.
 Στὰ Θεραπιά ὁ ἔρωτας ἐκούρτισε τσατήρι,³³ 28.

Στὸ τέλος κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Τραγούδια Τουρκικὰ» προστίθενται πέντε τραγούδια τουρκικὰ, γραμμένα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες. Τὰ τραγούδια αὐτὰ ἔχουν ἐνδείξεις μουσικῆς· καταγράφονται, δηλαδή, οἱ δρόμοι, τὰ μακάμια σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα τραγουδιῶνται:

Μακάμ χητζάζ
 Α Καρὰ τεννηζτέ γιὰρ ὁλσὰ γιανημά,³⁴ 29.
 [Karadeniz'de yar olsa yanim...]
 Μακάμ χητζάζ
 Κοῦλ ἀτζήλ κέλ ἀσλινέ τουρξουλουῦν,³⁵ 30.

29. Πρόκειται γιὰ τὴν κεντρικὴ συνοικία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς Κωνσταντινούπολης, στὴν ὁποία δέσποζε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, εἶναι τὸ λεγόμενο Πέραν.

30. Τσουμπαλή, Δζουμπαλί, συνοικία τῆς Κωνσταντινούπολης στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Κερατίου κόλπου, πρὶν ἀπὸ τὸ Φανάρι, κοινότητα ἑλληνικὴ, ἡ ὁποία συντηροῦσε ναοὺς καὶ σχολεῖα.

31. Τουρκ. ὄνομασία Kumkapi. Βλ. Σκαρλάτου Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθήνησιν 1851, σ. 276.

32. Τουρκ. Beşiktaş, τὸ Διπλοκινόνιον, προάστιο τῆς Κωνσταντινούπολης στὴν εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, Σκαρλάτου Βυζαντίου, ὁ.π., τ. Β', σ. 93-101.

33. = ἔστησε σκηνή.

34. = Ἄχ καὶ νὰ ἔτανε ἡ ἀγάπη μου δίπλα μου στὴ Μαύρη Θάλασσα...

35. = Ἀνοίξε ρόδο κι ἔλα, ποιά ἡ αἰτία τῆς ἀργοπαρίας...

[Gül açıl, gel, aslı ne durgunluğun...]

Μα καὶ μ χ η τ ζ ἄ ζ

πὺρ κιορουστὲ μιὰν πεγετήμ, | σενη σεβτήμ ἐφέντημ,³⁶ 30-31.

[Bir görüşte mian beyendim, | seni sevdim efendim...]

Μα καὶ μ χ ο υ σ ε ὕ ν ῆ

Ἀτεσήμ γιάνματαν τουτουνοὺμ τουτέρ,³⁷ 31.

[Ateşim yanmadan tütünüm tüter...]

Μα καὶ μ ρ ἄ σ τ

Πὺρ γισλὰν ἀτ γερέκτηρ, ἀσκηλὰν γαιρισά,³⁸ 32.

[Bir [hızlan] at gerektir, aşk ilan yarışa...]

Οἱ διάλογοι ἀναφέρονται σὲ θέματα, κάπως πικάντικα, τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ κυρίως τοῦ Φαναριοῦ, τοῦ Σταυροδρομίου καὶ τῶν Ταταύλων. Ὁ Βουλγαροφαναριώτης καυχιέται ὅτι ἔχει μαζέψει ὑλικὸ ἀπὸ κουτσομπολιά, δυὸ σακιὰ γεμάτα, καὶ προτίθεται νὰ τὰ γράψει:

Ἡ δουλειά μου εἶναι τούτη, περπατῶ στοὺς μαχαλάδες
σὰν σπιγοῦρος μπένω βγένω, εἰς ταις γραῖτες ταις κυράδες
Μὲ ὀλίγον τι ταμβάκο, καὶ καφὲ πενήντα δράμια,
τὴν καλὴτεση κεράτσα δύνamai νὰ κάμω ἄμνια.³⁹
Μὲ τὰ πανουργήματά μου, εὐκολώτατα πλανῆται
κ' ὅσα γίνουon στὸ Φανάρι, ὅλα μὲ τὰ διηγῆται
Καὶ ἐγὼ ἀπ' τ' ἄλλο μέρος, τὰ στιβάζω στὸν τορβά μου,
καὶ τὸ βράδυ κούτσα κούτσα, τὰ πηγαίνω στὸν ὀντά μου.

Παρελάνουν ἔτσι τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς στὶς συνοικίες τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ γίνεται μιὰ γενικότερη κοινωνικὴ σάτιρα. Οἱ χαρτορίχτρες, τὰ κορίτσια ποὺ κάθονται στὰ παράθυρα καὶ προσπαθοῦν νὰ πλανέψουν τοὺς νέους, τὸ ντύσιμό τους καὶ γενικὰ ἡ συμπεριφορὰ τους, οἱ ἐρωτικὲς ὑποθέσεις διαφόρων καὶ οἱ νεοφερμένες συνήθειες εἶναι τὰ θέματα ποὺ ἐκθέτει μὲ ἀρκετὰ καυστικὸ τρόπο ὁ Πνευματικός.

36. = Μὲ μιὰ ματιά μοῦ ἀρέσατε, σῆς ἀγάπησα κυρία μου...

37. = Προτοῦ ἡ φωτιά μου νὰ καεῖ καπνίζει ὁ καπνός μου...

38. = Χρειάζεται ἓνα γρήγορο ἄλογο, νὰ συναγωνιστεῖ τὴν ἀγάπη μου...

39. Ἰσως πρόκειται γιὰ τὴ λέξη ἄμνια = θεία ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ πατέρα, πατραδέλφη, Ἰωάν. Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθήνα 1971, τ. Α', σ. 203.

Τὸ ἴδιο ἔτος τὸ 1853 πάλι στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἀναστάσιος Πνευματικός ἐκδίδει τὴν *Ἠχώ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περιέχουσα νέα ἄσματα ἐρωτικά, ἀστεῖα καὶ Ὀθωμανικά*.⁴⁰

Τὸ βιβλίο αὐτὸ μοιάζει νὰ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια τοῦ προηγουμένου, ἀφοῦ ἡ διάρθρωσή του εἶναι ἡ ἴδια καὶ τὰ πρόσωπα ἐπαναλαμβάνονται. Ὁ Βουλγαροφαναριώτης καὶ ὁ αἰώνια ἄφραγκος συγγραφέας συνομιλοῦν σὲ δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους στίχους, σχολιάζουν πικρόχολα καὶ κουτσομπολεύουν ὅ,τι τοὺς φαίνεται περίεργο. Τὸ προσφιλές τους θέμα, βέβαια, εἶναι τὰ κορίτσια, τὰ παντρολογήματα, οἱ ὑποκρισίες τῶν γυναικῶν, οἱ νεαροὶ κομψεύμενοι καὶ οἱ ἐπαρχιδῶτες ποὺ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν πρωτεύουσιάνικους τρόπους:

*Ἐπειτα ἂν ἐρωτήσης κάθε νέου τὴν πατρίδα,
σία καὶ θ' ἀράξω τώρα κάπου μ' εἶδες κάπου σ' εἶδα.
Ἄλλοι εἶν' ἀπὸ τὴν Χίο μερικοὶ ἀπ' τὰ χωριά της
νὰ ἰδῇ αὐτὸν ποὺ στέκει εἶν' χοντροτάτος χωριάτης,
ἀπὸ μέσ' ἀπ' τοὺς Ὀλύμπους πέρασι ἔκαμνε ζευγάρι
τώρα μὲ τὰ ματογνάλια, τὸν θαρρεῖς ἀπ' τὸ Φανάρι.
Ἰδοὺ νι ἄλλος Θημιανούσης ἔπον ἔσπερνε βαμπάκι,
ἔβαλε κ' αὐτὸς σουρτούκο ἔγεινε τζοβεντουδάκι.*

Τὰ κωνσταντινουπολίτικα τοπωνύμια ἐπανέρχονται καὶ πάλι. Τὸ Σταυροδρόμι, τὰ Ταταῦλα, ὁ Γαλατάς, τὸ Πογιατζοχώρι,⁴¹ τὸ Νεοχώριον, τὰ Θεραπειά, τὸ Ἀρναούτκιοῖ καὶ τὸ Πουγιούκντερε τραγουδιοῦνται, κυρίως γιὰ τὰ ὅμορφα κορίτσια τους. Τὸ βιβλίο αὐτὸ τελειώνει μὲ ἕξι τουρκικὰ τραγούδια, ποὺ εἶναι γραμμένα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες καὶ ἔχουν καὶ τίς μουσικεῖς ἐνδείξεις τῶν μακαμιῶν πάνω στὰ ὁποῖα τραγουδιοῦνται:

Μ α κ ἄ μ γ ι ο υ ζ ἄ μ

*Γκελὴν ὀλτοῦμ ἀλλή πολλοὺ γκεήμετημ*⁴² 28.

[*Gelin oldum allı pullu giymedim...*]

Σ α ρ κ ἡ σ α π ἄ γ

Μπιὸ γκιουρουστὲ πεγεντῆμ σενῆ σεβτῆμ ἐφέντῆμ,⁴³ 29.

[*Bir görüşte beyendim seni sevdim efendim...*]

40. Evangelia Batta, ὁ.π., σ. 42.

41. Τὸ Πογιατζοχώρι ἢ Μπογιατζήκιοῖ εἶναι τὸ Βαφροχώριον.

42. = Ἐγίνα νύφη δὲν φόρεσα κόκκινα καὶ μὲ βοῦλες...

43. Τὰ τέσσερα τραγούδια ποὺ ἀκολουθοῦν εἶναι ἴδια μὲ αὐτὰ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος στίχος ἐρμηνεύεται στίς σημειώσεις 30, 31, 32, 33.

X η τ ζ ά ζ

Γκηου̇λ άτση̇λ γκε̇λ άσλη νε ντουρκουνλουου̇ν, 29.

[*Gül açıl, gel, aslı ne durgunluğun...*]

Φ ε ρ α χ ν ά κ

Άτεση̇μ γιάνματαν τουτουνο̇μ τουτέρ, 30-31.

[*Ateşim yanmadan tütünü̇m tüter...*]

Φ ε ρ α χ ν ά κ

Καρά τενη̇ζ γιάρ γιακ̇ήν όλσά γιανιμά, 31.

[*Kara Deniz, yar yakın olsa yanıma...*]

X η τ ζ ά ζ

Κιαφου̇ρ γκηπι̇ νάζ̇ήκ τενη̇,⁴⁴ 31-32.

[*Kâfir gibi nazik teni...*]

X η τ ζ ά ζ

Σορματήν χαλή̇μ ντιλη̇ζαση̇μ φελέκ,⁴⁵ 32.

[*Sormadın halim[i] dili zalim felek...*]

Τὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Πνευματικά πού παρουσιάζεται ἐδῶ εἶναι *Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Συρμού*, καὶ ἐκδόθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1860 ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Δὲ Κάστρο. Τὸ περιεχόμενό του εἶναι παρόμοιο μὲ τὰ δύο προηγούμενα βιβλία τοῦ 1853. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα σατιρίζει, ἐπίσης, δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ ὅσα ἤδη ἀναφέρθηκαν· ἐπικεντρώνεται ὡστόσο ἡ σάτιρα στὴ μόδα, στὸ συρμὸ καὶ συγκεκριμένα στὰ καπελῖνα καὶ στὰ φτερά τους, στὰ κρινολῖνα καὶ στὰ μαλακώφια:

*Έμαθα πῶς ὑψώθηκε τῶν βαποριῶν ὁ ναῦλος
δι' ὅσας φέρουν Μαλακῶφ, διότι δίδουν βάρος.
Λέγουν πῶς ὅποια τὸ φορεῖ, ὁπότεν προχωροῦσιν
ὅστι' ἀτμόπλοιοι χρειαζεται ἐκτεταμένην θέσιν.*⁴⁶

Στις 32 σελίδες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφέας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τρέχουσα διήγηση μὲ τὸν Βουλγαροφαναριώτη, ὁ ὁποῖος ἐπανέρχεται καὶ ἐδῶ, παραθέτει ἱστορίες καὶ διαλόγους ὅπως:

44. = Τὸ δέρμα τῆς λεπτὸ σὰν τῆς ἀπιστίας...

45. = Δὲν ρώτησες τὴν κατάστασή μου, κακὸ γλωσσέ κόσμος...

46. Ἡ μόδα αὕτῃ πρέπει νὰ ταλαιπώρησε πολὺ τὸν ἀνδρικό πληθυσμὸ τοῦ καιροῦ, γιὰ τὸ 1865 ὁ Χουρμούζης τυπώνει στὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Κωμωδία *Μαλακῶφ*, πού γίνεται καὶ θεατρικὴ ἐπιτυχία. Μ. Χουρμούζης, *Μαλακῶφ*, Κωμωδία, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Imprimerie Centrale, 1865.

Ἦ Κ α τ ή γ κ ω π ρ ό ς τ ή ν Ἑ λ έ γ κ ω

Δυστυχισμένη ἐποχή μᾶς περιτοιγυρίζει, 12.

Ἑ λ έ γ κ ω

Τὰ ἴδια πάσχω καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἰδικόν μου, 13.

Ξ τ ε ρ ο ν

Ἕνας νέος μυροδάτος / Στολισμένος καὶ τριζάτος..., 15-16.

Ἦ Κ α λ λ ι ό π η καὶ ἡ μ ή τ η ρ τ η ς

ὦ τύχη μου! τί σ' ἔπαισα, καὶ τόσο μὲ παιδεύεις! 17-20.

Ἑ τ ε ρ ο ν

Λέγ' ὁ κόσμος ὅτι πάσχει ἀπὸ ἀναπαράδιαν 21.

Γ υ ν ή μ ε τ α μ ο ρ φ ω μέ ν η

ὦ Θεέ μου! ἔνα πρᾶγμα!, τὶ ἐτοῦτο εἶναι θαῦμα, 23.

Ἦ π α ρ α μ ά ν α

Ἦ εὐμορφία σ' τὸν ἄνθρωπον, εἶναι τῷ ὄντι χάρι, 24-26.

Ἑ τ ε ρ ο ν

Ἔμαθα πὼς ὑψώθηκε τῶν βαποριῶν ὁ ναῦλος, 26-28.

Στὸ τέλος ὑπάρχει ἡ συνηθισμένη προσθήκη τῶν πέντε τουρκικῶν τραγουδιῶν, μὲ τὰ μακάμια τους, μὲ τὸν τίτλο *Τὰ νεώτερα ὁθωμανικά τραγούδια*.

Πονγιούντα σαλί,⁴⁷ 29.

[*Bu gün de salı...*]

Χητζασκιάρ, Τεχρατὰ μπονλσάμ,⁴⁸ 30-31.

[*Tenhada bulsam...*]

Χητζασκιάρ, Νε ἐηλετήητημ μπέν ἃ φελέκ,⁴⁹ 31.

[*Ne eylediydim ben a felek...*]

Χητζασκιάρ, Μπιρ γιὸν σενὶ γκιουρμεμιζισάμ ὁλοὺρ μπατὰ ντον-νιὰ ντάρ,⁵⁰ 31. [*Bir gün seni görmemişem olur bana dünya dar...*].

Τελειώνοντας τὴν περιγραφὴ τῶν τεσσάρων αὐτῶν βιβλίων τοῦ Ἀναστασίου Πνευματικά, παρατηροῦμε ὅτι ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο ποὺ χάραξαν οἱ προγενέστεροι στὴν ἑμμετρὴ σάτιρα. Οἱ ἀνώνυμοι Φαναριῶτες, ὁ Χριστόπουλος, ἀλλὰ καὶ ὁ Βηλαράς εἶναι οἱ πρῶτοι διδάζχοντες αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὴν ποίηση. Ἀκόμη καὶ ὁ Τανταλίδης, ποὺ εἶναι σχεδὸν

47. = Καὶ σήμερα εἶναι Τρίτη...

48. = Νὰ τὴν ἔβρισκα στὴν ἐρημιὰ...

49. = Τί σοῦ ἔκανα βρὲ κόσμε...

50. = Ἄν δὲν σέ δῶ μιὰ μέρα ὁ κόσμος μοῦ γίνεται στενός...

σύγχρονος τοῦ Πνευματικά, ἔχει τὸ μερίδιό του στὰ χυδαῖνά, ὅπως τὰ ὀνομάζουν,⁵¹ ποιήματα τὰ γεμάτα φαναριώτικη χάρη καὶ εὐτραπελία.⁵²

Φαίνεται, ὥστόσο, ὅτι ὁ Πνευματικός ἀντιμετώπιζε καὶ κάποια κατακραυγὴ ἀπὸ τὴν κωνσταντινουπολίτικη κοινωνία, ἀφοῦ στὴν πρώτη σελίδα τοῦ βιβλίου *Τ'* ἀποτελέσματα τοῦ συρμοῦ διαβάζουμε:

**Ὡλθες νὰ σοι εἶπω ὅσα, ἔμαθα τόσον καιρόν,
Τοῦτο βέβαιον διότι, ἔχει ἀρκετὸν καιρόν
Νὰ ἰδῇ ἡ νεολαία, ἔκδοσίν μου 'ς τὸ παρόν.
Κ' ὅπου μὲ ἰδοῦν μὲ λέγουν: Πνευματικά διατί,
*Ἐπανσες πλέον νὰ γράφῃς, νὰ ἰδοῦμε κάτι, τί;
Μ' ἐρωτοῦν μήπως 'φοβίθην τὴν ἀρὰν τῶν γυναικῶν,⁵³
Κ' ἔπανσα πλέον νὰ γράφω... —Τοῦτο εἶναι περιττόν.*

Τὰ στιχορρήματα αὐτὰ πρέπει νὰ κυκλοφοροῦσαν πρῶτα σὲ φυλλάδια⁵⁴ καὶ ἀργότερα συγκεντρώνονταν ἀπὸ τὸν συγγραφέα σὲ βιβλία. Δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω μὲ βεβαιότητα γιὰ τὴ συχνότητα τῶν φυλλαδίων καὶ γιὰ τὸν ἀριθμὸ τους· τὴν ὑπόθεση αὐτὴ, ὥστόσο, τὴν ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν *Βουλγαροφαναριώτη* (σ. 16) ὑπάρχει μέσα σὲ παρένθεση ἡ σημείωση «ἐπεταὶ ἡ συνέχεια εἰς ἀκόλουθον φυλλάδιον» καὶ ἐπαναλαμβάνεται στὶς σελίδες 23 καὶ 25. Μήπως οἱ διάλογοι τοῦ Πνευματικά εἶναι μιὰ πρόδρομη περίπτωση *Ρωμοῦ* τοῦ Σουρῆ μὲ τοὺς δυὸ καυστικούς ἥρωές του, τὸν Περικλέτο καὶ τὸν Φασουλή, ποὺ τοὺς περιέμεναν οἱ ἀναγνώστες

51. Κ. Θ. Δημαρχῆ, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, 1983, σ. 287-288.

52. Οἱ στίχοι τοῦ Τανταλίδου γιὰ τὴν Κεράτσα,

**Ἡ κεράτσα χρυσταλλένια ἔχει γνώση σὰν κοινούτσι
καὶ μιὰ γλώσσα σὰν παπούτσι
Κι ὅταν κάμῃ νὰ λαλήσῃ φαναριώτικα χαμπόσα,
ὦ νὰ διεῖτε τότε πνεῦμα ὦ νὰ διεῖτε τότε γλώσσα!*

εἶναι μέσα στὸ κωνσταντινουπολίτικο παιγνῶδες κλίμα, ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ Πνευματικός. Βλ. *Ποιηταὶ τοῦ 19' αἰῶνα*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 12, Ἀθήνα 1954, σ. 263.

53. Ὁ Πνευματικός ἀσχολεῖται συνεχῶς μὲ τὶς γυναῖκες καὶ δὲν παύει νὰ τὶς λοιδορεῖ· ἀπὸ αὐτὴ του τὴν ἐνασχόληση φαίνεται ὅτι προκύπτει καὶ τὸ φυλλάδιο *Τὸ Σύνταγμα τῶν γυναικῶν*, Κωνσταντινούπολις 1860, ποὺ βιβλιογραφήθηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡλιού, «Νέες προσθῆκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863», *Τετράδια Ἑργασίας* 10 (1988) 440.

54. Τὸ ὅτι τὰ στιχορρήματα τοῦ Πνευματικά ἦταν φυλλάδια ποὺ ἐκδίδονταν περιοδικὰ τὸ μαρτυρεῖ καὶ ἡ διευκρίνιση στὸ φυλλάδιο *Σύνταγμα τῶν γυναικῶν*, στὸν τίτλο τοῦ ὁποῖου γράφεται σαφῶς: «Ποιήματα περιοδικὰ ἐκδιδόμενα ἅπαξ τοῦ μηνός».

κάθε Σάββατο;⁵⁵ Ἡ ἔρευνά μου σ' αὐτὸ τὸ πρῶμο στάδιο δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ σὲ τέτοιου εἴδους ἐρωτήματα· ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ καὶ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀναστάσιο Πνευματικά.⁵⁶

Μὲ τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίασή μου σκοπὸ εἶχα μόνον νὰ καταγράψω τὴν ἔμμετρη δημιουργία ἑνὸς σχεδὸν ἄγνωστου κωνσταντινουπολίτη στιχουργοῦ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τιμήσω τὴ μνήμη τοῦ μεγάλου λόγιου Λέανδρου Βρανούση.

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΤΑΘΗ

55. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 23, Ἀθήνα 1954, σ. 232-233.

56. Ἡ μόνη μνεία βρίσκεται στὸν Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα Χρονογράφου*, Ἀθήνα 1932, σ. 65, ὅπου ἀποκαλεῖ τὸν Ἀναστάσιο Πνευματικά «πλανόδιο στιχουργό», Α. Πολίτη, *ὁ.π.*, σ. 87.